

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Іноземної філології

Кафедра перекладознавства та прикладної лінгвістики

Реалії дискурсу архітектури та їх відтворення у перекладі
(на матеріалі англійської та української мов)

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала: студентка 431 групи
Спеціальності 035.04 Філологія
(германські мови та літератури (переклад
включно) переклад))

(шифр, назва)

Освітньо-професійної (наукової)
програми Філологія (германські мови та
літератури (переклад включно) переклад))

(назва)

Гуляк Марія Миколаївна

(ПІБ)

Керівник к. філол. н., доц.Короткова Л.В.

(наук. ступінь, вчене звання, П.І.Б.)

Рецензент к. пед. н., доц. Кіщенко Ю.В.

(наук .ступінь, вчене звання, П.І.Б.)

Херсон – 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження реалій дискурсу архітектури.....	5
1.1. Поняття «архітектура» та «реалія»	5
1.2. Реалії в англійськомовному дискурсі архітектури	17
Розділ 2: способи перекладу реалій дискурсу архітектури	27
2.1. Міждисциплінарність у перекладі, типологія прийомів в англійськомовному перекладі реалій дискурсу архітектури.....	27
2.2. Проблеми відтворення реалій архітектури в англійськомовному дискурсі та їх відтворення у перекладі.....	36
Висновки.....	46
Список використаних джерел.....	49

Вступ

Дана робота присвячена дослідженню реалії дискурсу архітектури та їх відтворення у перекладі, їх лексикографічного опису та передачі в перекладі.

Актуальність обраної теми визначається необхідністю лінгвістичного дослідження реалій дискурсу архітектури та їх відтворення у перекладі і в той же час відсутністю спеціального дослідження, даному аналізу. Звернення до даної проблематики є перспективним, оскільки зачіпає зону зіткнення різних областей знання і породжує тим самим нові дослідницькі ракурси в інтерпретації вже вивченого матеріалу.

Термін «реалія» в сучасному мовознавстві, а саме в перекладознавстві, порівняльному мовознавстві і лінгвонародознавстві, посідає особливе місце і являє собою актуальне питання для досліджень. З іншого боку, питання, пов'язані з реаліями, завжди розглядаються на стику декількох наукових напрямків і з залученням матеріалів декількох мов, або як мінімум двох. Можна сказати, що реалія тісно пов'язана з культурою окремо взятого народу і можна констатувати, що реалії представляють своєрідні атрибутивні особливості культури певного народу.

Термінологічний аспект розглядає термін «реалія» як «реалія предмет» і «реалія – слово» з їх особливостями позначення. Відтак, у лінгвістиці термін «реалія» застосовується у значеннях слів реалій та якості предмета реалії, з урахуванням позначення елемента лексики певної мови.

Одним з найбільш актуальних завдань сучасної лінгвістики стає завдання теоретичного осмислення знань про взаємодію різних лінгвокультурних лексем, зокрема лексем архітектури, та перевірки їх на матеріалі конкретних мов. У нинішній час питання про мовні реалії, безсумнівно, є однією з актуальних проблем як перекладознавства, так і лінгвістики, і тому ці питання в працях багатьох учених розглядаються досить ґрунтовно.

Об'єктом дослідження є дискурс архітектури.

Предмет дослідження – способи та прийоми перекладу реалій дискурсу архітектури.

Мета дослідження – виявлення специфіки реалій архітектури в англійськомовному дискурсі та їх відтворення в перекладі.

Для виконання поставленої в роботі мети необхідно вирішити такі **завдання:**

- розглянути теоретичні засади реалій архітектури в англійськомовному дискурсі,
- виділити та описати реалії архітектури в англійськомовному дискурсі та їх відтворення в перекладі;
- уточнити визначення поняття «реалія» та «архітектура» в англійськомовному дискурсі,
- встановити особливості відтворення реалій архітектури в англійськомовному дискурсі та їх відтворення у перекладі.

Для вирішення сформульованих завдань у рамках даної роботи застосовуються наступні **методи:** індуктивний метод, дедуктивний метод, метод систематизації та класифікації матеріалу, метод інтерпретації тексту.

Теоретичною базою дослідження стали роботи вітчизняних та зарубіжних учених: Ю. Борисенка, О. Бистрова, А. Воробйова, О. Зверєва, Б. Ланіна, С. Романова, О. Сабініної, І. Тараненко, О. Юр'єва, та ін.

Структура роботи визначається її дослідницькими завданнями та складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків та списку використаних джерел.

Розділ 1

Теоретичні засади дослідження реалій архітектури в англійськомовному дискурсі

1.1 Поняття «архітектура» та «реалія»

Будь-яка комунікація, в тому числі професійна, найчастіше описується за допомогою терміну «дискурс», на думку В.Г. Борботька, «саме комунікативні характеристики дискурсу і його функції в суспільній практиці стали предметом численних наукових міркувань» [4, с. 6]. Для архітектурної комунікації прийнято два позначення – «архітектурний дискурс» і «дискурс архітектури», причому обидва терміни в більшості випадків вживаються синонімічно [17]. Таке існування двох понять призводить до одностороннього сприйняття архітектурного процесу – це або «мова власне архітектури, якою вона «говорить» з людиною» і яка має «цілком матеріальну основу у вигляді самого об'єкта», або «мова професійних суджень про архітектуру» [11, с. 135], що використовується в різних архітектурно-містобудівних сферах: проектуванні, менеджменті, освіті, критиці та ін. Диференціювати два поняття – архітектурний дискурс і дискурс архітектури – означає прийти до цілісного розуміння багатогранного феномена архітектури через аналіз двох різних семіотичних систем. Незважаючи на очевидні відмінності, обидва феномена не можуть бути абсолютно відокремленими, вони повинні перетинатися і в зоні перетину створювати глибинний образ архітектури.

Вербальна мова архітектурного дискурсу і невербальна мова дискурсу архітектури не можуть бути автономні, незалежні один від одного в силу того, що центральною фігурою, автором в обох випадках виступає одна особа – архітектор-професіонал. У відомих висловлюваннях класиків мовознавчої науки О. Потебні і Л. Виготського схоже розуміння процесу народження слова і твори мистецтва: «думка відбувається в слові. Будь-яка думка прагне

з'єднати щось з чимось, встановити відношення між чимось і чимось. Всяка думка. виконує якусь функцію, якусь роботу, вирішує якусь задачу» [7, с. 284]; «Мистецтво є не безпосереднє відображення природи в душі, а відоме видозміна цього відображення. Між твором мистецтва і природою стоїть думка людини» [18, с.30]. Сьогодні постулат про те, що будь-яке творіння людини – будь то слово або твір мистецтва – є результатом, продуктом різнобічного перцептивно-когнітивно-афективного досвіду індивіда (термін А. Залевської), звучить як аксіома.

Отже, знаки двох різних систем-дискурсу архітектури та архітектурного дискурсу – служать засобами вивідного знання, відображають специфіку світосприйняття «архітектурною свідомістю». Архітектор, як і будь-яка комунікативна особистість, включається в різні дискурси і виступає в різних ролях-архітектор-проектувальник, архітектор-публіцист, архітектор-вчений, однак, на думку В.В Кашкіна, «прийоми комунікативної тактики. будуть подібними в різних рольових контекстах, але в близьких комунікативних ситуаціях» [13, с.187].

Дослідник Н. Л. Павлов розглядає архітектора як «носія якогось початкового творчого акту» [17, с. 11], також існують певні кореляції між реалізацією різноманітного досвіду архітектора (когнітивного, соціального) в архітектурній творчості і в його мовотворчій діяльності. Порівнюючи найяскравіші, знакові споруди сучасної архітектури (1990-2000-і рр.) з найбільш частотними словосполученнями, що містять лексему «Архітектура» або її похідні (джерелами прикладів послужили Тексти архітектурного дискурсу того ж тимчасового зрізу), ми знаходимо очевидні точки перетину двох планів вираження. Так, в обох типах дискурсу найбільш часто експлікуються смисли «руху» і «організму».

Архітектурний дискурс і дискурс архітектури – взаємообумовлені (як теоретичне осмислення неможливе без предмета осмислення, так і твір майстра завжди вимагає певної рефлексії). Розрізняючись знаковою природою, обидві системи перетинаються в зоні колективного когнітивного

простору, під яким ми слідом за В. В. Червоних розуміємо «певним чином структуровану сукупність знань і уявлень, якими володіють всі особистості, що входять в той чи інший соціум» [14, с.45]. Лінгвіст К. Ф. Седов стверджує, що представники однієї соціальної групи «володіють подібними ознаками дискурсивної діяльності і мовного мислення, обслуговуючого цю діяльність» [20, с.7], що дає підставу говорити про існування «колективної мовної особистості» [20, с. 7].

Сучасний культурний простір являє собою співіснування безлічі дискурсів: філософських, художніх, наукових і т.д. При цьому всі ці дискурси перетинаються, взаємодіють один з одним, оскільки є втіленнями єдиної ціннісної системи. Дана обставина актуалізує проблему виявлення механізмів взаємовпливу культурних дискурсів, зокрема проблему взаємодії філософського та архітектурного дискурсів.

Дійсно, всі конкретні культурні простори можна уявити як системи знаків і символів, як би нанизані на єдиний ціннісний стрижень. Тим самим всі культурні дискурси утворюють цілісність, стягнуті в один змістовий простір. Кожна культурна епоха формується як процес і результат втілення і реалізації в конкретній формі певної ціннісної системи. При цьому саме ціннісна система культури як її онтологічна основа задає смисли, що визначають вектори, що направляють творчість людей, які творять різноманітні культурні форми [21]. Ціннісний зміст культурної епохи сприймається кожним творцем і творцем свідомо чи несвідомо як неявне уявлення. Наприклад, Р. Барт наполягає на несвідомому характері сприйняття ціннісного змісту культурної епохи, такого «неозорого числа культурних кодів... в існуванні яких автор, як правило, не віддає собі ні найменшого звіту, які вбрані. Несвідомо» [2. с. 39]. У феноменологічній традиції ціннісний зміст культурної епохи дано кожному інтенціонально.

Архітектурний дискурс виступає як метадискурс по відношенню до дискурсу архітектури, він народжується з потреби професіонала осмислити архітектурний процес. Термін «метадискурс» зустрічається в роботах

зарубіжних дослідників [25, с. 26] і означає Глибокий професійний погляд всередину тексту-першоджерела. Архітектор-професіонал, який є ключовою фігурою обох дискурсів, артикулює своє уявлення про світоустрій за допомогою знаків двох семіотичних систем.

В ономастичний простір лексики, присутньої в науковій термінології архітектурно-будівельного дискурсу, що розуміється нами як безліч спеціальних текстових документів і назв артефактів в контексті наукової і практичної комунікативно-професійної діяльності вчених, архітекторів, інженерів і будівельників, входять оніми, зокрема: антропоніми (епоніми).

Вчені ХХ століття відзначали найважливішу роль мови у формуванні картини світу, уявлень про матеріальну і духовну культуру, як суспільства в цілому, так і індивіда, члена цього суспільства, або певної соціальної групи. У зв'язку з цим в даний час все більший інтерес викликає вивчення функціонування мови в різних шарах суспільства і професійних групах як фактор, що забезпечує можливість комунікації і її специфіку, так як саме в мові відображаються варіанти картини світу – системи уявлень про реальність. У числі денотатів ономастичних термінів архітектури і будівництва можна назвати, згідно з термінологією, антропоніми і топоніми, реаліоніми і міфоніми.

Формування архітектурно-будівельного дискурсу сягає своїм корінням у глибоке минуле людства, і підхід до розгляду архітектурно-будівельної термінології, відповідно, діахронічно-синхронічний. Денотати відповідних термінів в архітектурно-будівельному дискурсі в багатьох випадках являють собою інтернаціональні оніми або їх деривати. Інтернаціональні оніми пов'язані з різними сферами людської культури: історичними особистостями, міфологією, релігією, літературними героями, географічними назвами, чим пояснюється їх поширення у всіх мовах. У всі часи різноманітні ономастичні образи допомагали людині в репрезентації картини світу і самого себе в цьому світі.

Антропоніми, або епоніми, представлені в основному в найменуваннях різних архітектурно-художніх стилів, що відображають естетичну систему певного напрямку архітектури, а також наукових винаходів, відкриттів, стосовно архітектури та будівництва, мова може йти і про проекти. Екстенціонал даних онімів складають або іменування за принципом «авторського права» – явище або об'єкт називається по імені людини, яка прославилася своєю індивідуально-творчою манерою, науковими досягненнями, видатними проектами, вдалими архітектурними рішеннями, або по імені правителя або впливової особи, персоніфікує хронологічний відрізок часу свого правління. У деяких випадках в якості похідної основи терміна використовується назва держави або форми організації верховної влади в певний відрізок часу. Іноді в якості епоніма виступає фірма (випускає будь-які прилади, або займається зведенням будівель).

Архітектурно-будівельна термінологія увібрала в себе і такі релікти стародавніх культурних епох, як міфологізми і біблеїзми, що пов'язано з різноманітним використанням міфологічних істот в якості елементів декору та орнаменту. Міфоніми складають окрему групу прецедентних імен. Вони виступають в якості експліцитних репрезентантів міфологем, що розуміються як концепти прецедентних текстів особливого класу – міфів. З різноманіття існуючих визначень розглянемо визначення міфу, яке дає М.В. Нікітін. На його думку, міф – це «особливий рід народних переказів, що відносяться, як правило, до стародавніх і навіть доісторичних часів і примітивних культур, в яких на донауковій фантастичній основі викладаються загальнозначущі для даного етносу уявлення про походження і устрій світу і народу, про сили і істот, керуючих світом і долями людей» [5]. Якщо прецедентні Тексти інших епох можуть бути актуалізовані в запозиченому тексті, крім алюзивних імен власних також прецедентними виразами, то для алюзій, висхідних до міфів, характерна, перш за все, репрезентація через імена власні. Це пов'язано з тим, що автор, який вдається до подібного роду запозичень, черпає їх з особливого «міфологічного шару

природної мови», який «не зводиться безпосередньо до власних імен, проте власні імена складають його ядро» [13, с. 89].

Необхідно відзначити, що за ономастичними термінами в більшості випадків стоять назви артефактів, і всі вони є елементами міжнародної архітектурно-будівельної терміносистеми. У синхронічному розумінні образність і метафоризм деяких міфологізмів стирається, але це відноситься скоріше до назв цілих споруд, ніж до назв елементів їх декору. Денотати термінів «Атланти і каріатиди», «химери» «хаос», мають прямі асоціації з античною міфологією у професійних груп користувачів, що пов'язано з емоційною складовою значення подібних термінів, з їх естетичної значимістю, проєктованої на індивідуальну картину світу архітекторів і будівельників.

Дослідник Л. Соколов називає реаліями побутові і специфічні національні слова і звороти, що не мають еквівалентів в побуті, а отже і в мовах інших країн. Але дане визначення не враховує той факт, що міжнародні зв'язки і взаємодії в сучасному суспільстві розвиваються дуже динамічно, і деякі поняття, явища, предмети, що отримали широке поширення в одній країні, можуть запозичуватися іншою країною (або рядом країн).

Відповідно, слова, що позначають ці явища і поняття, теж можуть переходити в мови інших країн. Як приклад можна навести реалію «супутник», яка отримала міжнародне розповсюдження.

Розумінню сутності реалії перешкоджають не тільки розбіжності в термінології, але також і їх ототожнення з іншими класами лексики. Так, Л. Сапогова вважає слова-реалії одним з видів запозичень, що зберігають максимальну звукову схожість з іншомовним словом, функція яких в запозичує мовою зводиться до позначення за допомогою пояснювальної дефініції специфічних понять і явищ іншомовної дійсності. Але запозичення фіксуються в словниках, а значить, є вже елементами лексики даної мови. Реалії при багаторазовому вживанні також можуть заноситися в словники.

Разом з тим серед них є чимало слів, що вживаються одноразово (наприклад в пресі), які не фіксуються в словниках, отже, такі реалії можна назвати запозиченнями лише частково. Крім того, не завжди реалії супроводжуються «пояснювальною дефініцією». У визначенні поняття реалії враховуємо підхід болгарських лінгвістів С. Влахова і С. Флоріна, які виділяють реалії в особливу категорію засобів вираження. Вони визначають реалії як слова і словосполучення, що називають предмети, явища, об'єкти, характерні для життя, побуту, культури, соціального розвитку одного народу і малознайомі або чужі іншому народу, що виражають національний і (або) тимчасової колорит, які не мають, як правило, точних відповідностей в іншій мові і вимагають особливого підходу при перекладі.

Найчастіше в роботах, присвячених проблемам перекладу архітектурних реалій, зустрічаються такі терміни: безеквівалентна лексика, екзотизми, варваризми, локалізми, етнографізми, конотативні слова, прогалини, побутові слова і деякі інші. Ми розглянемо відмінності і подібності між згаданими поняттями і реаліями для уточнення змісту терміна реалія. При описі чужоземних звичаїв, побуту, звичаїв використовують варваризми.

Але реалії, навіть будучи споконвічними, не запозиченими словами, не обов'язково чужі мові за своєю структурою, і більшість реалій зафіксовані в словниках. У спеціальній літературі термін екзотизм є, на думку С. Влахова і С. Флоріна, найбільш серйозним конкурентом терміна реалія. Згідно зі словником лінгвістичних термінів, екзотизми – це слова і вирази, запозичені з маловідомих мов, зазвичай неіндоевропейських, і вживане для додання мови особливого місцевого колориту. Але в значенні терміну «екзотизм» часто вживають термін «варваризм». Варваризми не включені в словники, а екзотизми – це слова, вже увійшли в лексику відповідної мови. Реалії ж, на відміну від екзотизмів, можуть вживатися окказіонально, в цьому випадку реалії не фіксуються в словниках.

В українській мові термін «екзотизм» не може служити синонімом для позначення реалій, це впливає з семантики самого терміна: в українській

мові слово «екзотичний» сприймається частіше не в його прямому значенні (іноземний, іноземний), а в переносному – химерний, дивовижний, дивний. Тому обсяг поняття “реалія «ширше обсягу понять «екзотизм» і «варваризм».

В теорії перекладів детально розроблялося питання про переклад класу безеквівалентної лексики і реалій – «одиниць національної мови, що позначають унікальні референти, властиві даній лінгвокультурі, відсутні у співвідносній лінгвокультурній спільності» [29, с. 251]

У вітчизняному та російському мовознавстві накопичений багатий матеріал, що містить різноаспектний опис реалій, низки мов в зіставленні з українською мовою. Англійським реаліям присвячені роботи Л. Бархударова, Г. Томахіна, О. Швейцера та інших дослідників. Проблеми, пов’язані з вивченням мовних архітектурних реалій, їх передачею при перекладі, лексикографічним описом і лінгводидактичною презентацією висвітлюються в роботах дослідників – лінгвокультурологів до числа капітальних праць, присвячених дослідженню реалій, належать і монографія добре відомих болгарських перекладознавців С. Влахова та С. Флоріна «Неперекладне в перекладі» [32, с. 89].

Визнаний лінгвіст і педагог О. Федоров для національно специфічного предмета або явища ввів термін «реалія», а для лексичної одиниці, що називає відповідний предмет, термін «визначення». Саме до його праць сходять традиції теоретичного осмислення проблеми перекладу реалій іноземною мовою. У другій половині ХХ ст. в роботах з теорії та практики перекладу з’являється дwoяке розуміння реалії: 1) як самого денотата; 2) як слова, його що позначає (В. Россельс, С. Влахів, С. Флорін).

В. Россельс вважає реалії іншомовними словами, які позначають поняття, предмети, явища, що не існують в побуті того народу, на мову якого дискурс перекладається. Однак в якості реалій можуть виступати і слова рідної мови, що позначають об’єкти або явища, властиві тільки даному народу. Л. С. Бархударов наводить досить стисле визначення реалій, трактуючи реалії як слова, що позначають предмети, поняття і ситуації, що

не існують в практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою. Мабуть маючи на увазі ті реалії, які ще не освоєні і є безеквівалентними, оскільки самі національно-специфічні предмети можуть в якийсь період часу з'явитися в побуті іншого народу, що спричинить за собою і появи відповідних найменувань. Це не змінить статус самих реалій, але лексичні одиниці, що їх позначають, вже не будуть вважатися безеквівалентними. О. Федоров критикує таке формулювання Л. Бархударова і пропонує вважати реаліями не слова, а ті предмети і ситуації, які позначаються цими словами. Він веде мову про назви реалій, які безпосередньо і підлягають перекладу. Деякі вчені, серед яких В. Г. Гак, пропонують говорити про слова-реалії. Г. Чернов, Я. Рецкер пишуть про безеквівалентну лексику, що представляє собою перш за все позначення реалій, характерних для країни вихідної мови і чужих іншій мові та іншої дійсності.

В деяких роботах даний шар лексики залишається непоміченим і визначається ширше або вже трактується як синонім терміну «безеквівалентна лексика» (Р. Шатков, Р. Чернов). В цей же час робляться спроби підібрати найбільш точне визначення для найменування унікальних національно-специфічних лексичних одиниць: «екзотизм», «локалізм», «етнографізм», «варваризми», «лакуни», «ксенізми».

На початку ХХІ ст. вдається прийти до розуміння сутності реалій завдяки численним роботам, які висвітлюватимуть проблему передачі цього феномену. Ця особлива категорія засобів вираження, що є мовним та культурним явищем, постає більш складним утворенням, ніж уявлялося раніше. В результаті складається теорія реалії, згідно з якою реалія позначається як унікальний предмет або явище, типове для визначеної етнічної чи мовної спільності, що не є співвідносною з іншими (денотат), так і його культурний еквівалент (концепт), а також засіб номінації (лексема) відповідного концепту у мові [26, с. 16].

Очевидна термінологічна невизначеність терміну реалія змусила авторів розробити та реалізувати наступну типологію реалій [31, с. 5]. У

світлі запропонованої типології реалій виявилось можливим конкретизувати вплив, що справляє мова оригіналу на мову перекладу:

- реалії розширюють номінативні можливі частини і денотативний простір мови перекладу, пов'язуючи вже наявні у мовою слова і значення з новими явищами позамовною дійсності (денотатами).

- реалії розширюють концептосферу мови перекладу, формуючи нові поняття, відсутні раніше в мові реципієнта;

- реалії розширюють словник мови переказу за рахунок нових лексем, запозичених з языка оригіналу – завжди разом з новим поняттям і часто разом з новим денотатом (артефактом або натурфактом).

До реалій відносять антропоніми та топоніми [51, с. 8]. Реалії унікальні, специфічні для однієї культури, мають національно культурну збірну маркованість, а значить, що до їх числа треба відносити не тільки номінальну, але й ономастичну лексику, що володіє яскраво вираженими національно-культурними асоціаціями. Таке розуміння даного лінгвістичного феномену є характерним для нових лінгвістичних напрямів лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації. У зв'язку з цим розуміння обсягу і змісту терміну «реалія» не завжди співпадає у різних перекладознавців, що призводить до збільшення спектру перекладацьких прийомів.

Переклад реалій, тобто культурно-специфічних слів [32, с. 268] – це цілий комплекс перекладацьких прийомів, які забезпечують лінгвокультурну «адаптацію» реалії. Таким чином, переклад цього розряду лексики не зводиться до пошуку прямих відповідностей у мові перекладу, а являє собою «складний розумовий процес, що складається в осмисленні культурного еквівалента, концепту та передачу форми, змісту, національного та історичного колориту засобами мови перекладу» [23, с. 14].

Причому, як відзначають С. Власов і С. Флоров, поняття «переклад реалій» двічі умовне: реалія, як правило, неперекладна (в словниковому

порядку), однак вона передається (в контексті), але не шляхом перекладу. Основних труднощів передачі реалій при перекладі дві:

- 1) відсутність відповідності (еквівалентності, аналогу) через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, що позначається (референта),
- 2) необхідність поряд з предметним значенням (семантикою) реалії передати колорит (конотацію) – її національне та історичне забарвлення» [44, с. 79-80].

Навіть тоді, коли у реалії є словниковий еквівалент в мові і він зафіксований словником, перекладач далеко не завжди може бути впевнений в тому, що цей «еквівалент входить до словника кінцевого одержувача» [45, с. 153]. Вперше прийоми перекладу реалій були запропоновані в працях відомого перекладача О. Федорова. Виділивши реалії з усього шару безеквівалентної лексики, він вказав на необхідність фонових знань на їхні особливості, труднощі при перекладі і намітив шляхи подолання цих труднощів. Він виділив три основних способи передачі реалій: 1) транслітерацію: повну або часткову; 2) створення нового слова; 3) приблизний переклад. В більш пізніших роботах автора додається транскрипція, або узагальнено приблизний, переклад [41, с. 177].

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. багато вітчизняних і зарубіжних вчених розглядали проблему перекладу реалій досить широко, приділяючи безеквівалентній лексиці, до складу якої вони включали реалії. Потрібно відзначити, що безеквівалентна лексика є неоднорідна за складом, тому кожна її група вимагає особливого підходу під час перекладу. Не можна заперечувати істотний внесок у становлення самостійної науки про переклад таких видатних лінгвістів, як Я. Рекстер, Р. Чернов, В. Комісаров, та ін. Середина 70-х та 80-х рр. ХХ ст. характеризуються більш уважним ставленням до понять «безеквівалентний», «неперекладний» [27, с. 92].

Незважаючи на те, що деякі лінгвісти дотримуються позиції, що склалася в попередній період, стверджуючи, що іноземна мова вводиться безпосередньо в мову перекладу шляхом вироблених тривалою

перекладацькою практикою стратегій перекладу, ряд фундаментальних робіт даного періоду присвячений вже саме проблематиці реалій і прийомів їх передачі на інші мови (В. Виноградов, С. Влахів, С. Флорін, М. Томахін).

Таким чином, ми виявили наступне. Термін «реалія» набув поширення в лінгвістиці ще з початку 1950-х років, коли реалії визначалися як носії колориту, конкретні, зримі елементи національної своєрідності, до яких зверталися у зв'язку з проблемами адекватного перекладу і дотепер зберігають це значення.

1.2. Реалії архітектури в англійськомовному дискурсі

Лексика зовнішнього та внутрішнього устрою культових споруд становить одну з численних вузькоспеціальних областей перекладу. В центрі уваги спеціального перекладу знаходяться терміни та кліше.

спеціальне слово, яке використовується, в даному випадку, архітекторами, служителями церкви, перекладачами та гідами. В нашій роботі розглянуті тільки деякі слова і терміни, які називають ті елементи зовнішнього та внутрішнього оздоблення культових споруд, без яких взагалі неможливо скільки-небудь глибоке знайомство з культурою іншої країни.

Переклад як вид діяльності людини походить ще з далекої давнини. Він завжди грав суттєву роль у історії культури окремих народів і світової культури в цілому. Основоположниками перекладознавства в радянські часи можна вважати К. Чуковського і О. Федорова, одними з перших які описували принципи художнього перекладу. У першій половині ХХ століття були видані дві книги «Високе мистецтво» К. Чуковського та «Про художній переклад» О. Федорова, які зіграли особливу роль у розвитку перекладознавства. З початку 70-х років ХХ ст. до теперішнього часу теоретики перекладу на матеріалі багатьох мов поглиблювали знання про переклад і перекладацьку діяльність, пропонуючи все нові теоретичні

підходи, розкривали способи і прийоми подолання труднощів перекладу [58, с. 101].

У розвитку перекладознавства можна виділити три напрямки: лінгвістичний, літературознавчий і машинний (інженерний, прикладний).

Лінгвісти займалися вивченням процесу перекладу, побудовою його гіпотетичних моделей, зіставляли тексти оригіналу та перекладу з метою встановлення лексичних, граматичних і текстових відповідностей, описували перекладацькі прийоми при передачі змісту оригіналу, розробляли критерії еквівалентності (адекватності) перекладу.

Літературознавців цікавив переклад з точки зору його естетичної еквівалентності оригіналу, роль мови перекладу у розвитку духовної культури, його відповідності моральним потребам епохи. Прихильники літературознавчого напрямку присвячували свої роботи обміну досвідом перекладацької діяльності та оцінці достоїнств і недоліків конкретних перекладів. Машинний напрямок розробляє проблеми моделювання автоматичного перекладу і має прикладне значення.

Успіх перекладача в вузькій сфері може визначатися його знаннями, умінням оперувати термінологією.

Терміни – це, як правило, однозначні слова, що містять ключову інформацію по даній галузі (науки, мистецтва і т. д.). В теорії перекладів термін завжди виділяється як одиниця тексту, якої не можна знехтувати. При перекладі терміну з однієї мови на іншу для перекладача важливі два семантичних аспекти: прямі зв'язки «термін – його іншомовний еквівалент», і ідентифікація, тобто установка зв'язку з денотатом за схемою «термін – визначення денотата – іншомовний еквівалент» [24, с. 123].

Вибір найбільш адекватного способу або прийому можливий тільки при знанні еквівалентів обох мов та вмінні виділити з міткою ними денотат з навколишньої дійсності. Успіх у визначенні денотата залежить від компетентності перекладача в цій галузі знань. Оскільки одне і те ж слово може бути і терміном (голова, барабан) і загальноживаною лексичною

одиницею (голова сім'ї, піонерський барабан), така ідентифікація і зумовлює дії перекладача. Іноді подібне повне володіння предметом перекладу може зажадати серйозної попередньої підготовки до виконання перекладу на дану тему.

Перший крок: виділити у контексті термін, що підлягає перекладу. Потім застосувати знання про денотат. Наступний крок – це вибір у довготривалій пам'яті (усний переклад) або в словниках (при письмовому перекладі) іншомовного еквівалента. І, нарешті, перекладацьке вирішення завдання, з використанням, у разі необхідності, того чи іншого прийому. Вибір прийому здійснюється з урахуванням комунікативної ситуації. Вся ця послідовність кроків відпрацьовується до рівня автоматичного прийняття перекладацького рішення.

Серед розглянутих нами архітектурних реалій як української, так й англійської мов велика частина має пряму відповідність у мові перекладу. Більшість таких слів мають спільні корені, як правило, грецького походження. Переклад термінів не буде проблемою і вимагає лише такого знання еквівалента, щоб при усному перекладі він приходив на пам'ять автоматично і миттєво.

Інший пласт термінів позначає реалії, які абсолютно не дублюються в англійській та українській мовах. До цієї групи найчастіше відносяться терміни, які зазвичай можливо передати при допомозі транслітерації. Поряд з цим класом слів, виділяється група термінів, що позначають досить близькі предмети.

При дослідженні архітектурних термінів, наприклад, реалій храмубудування, можна переконатись в тому, що для успішної роботи перекладача в цій вузькоспеціалізованій області необхідна довідкова література, яка б враховувала відмінності англійської та української культур і передбачала б проблеми, що виникають при перекладі окремих термінів.

Умова успішного перекладу криється не тільки у володінні термінологією, але і в широкому запасі знань з культури, релігії і, звичайно, з

основ архітектури. Таким чином, для виконання успішного перекладу в даній вузькій галузі потрібна особлива підготовка. Так, у процесі зіставлення семантичного складу архітектурних термінів, архітектурних реалій Англії можна виділили терміни та поняття, що представляють проблеми при перекладі, які виникають у зв'язку з відсутністю окремих реалій релігійних споруд, і також у зв'язку із зворотнім явищем: багато реалії українського православного культу не мають еквіваленту в інших мовах.

Реалії архітектури та будівництва, становлять особливу складність при перекладі, так як вони зустрічаються в різноманітній літературі з архітектури, культури та історії народу, яка об'єднує в собі риси наукового та художнього стилю. Багато реалій архітектури та будівництва знаходяться на межі з термінами, що визначають необхідність точної передачі і семантики реалії, та її колорит. Більше того, особливу проблему при передачі реалій архітектури та будівництва становить образність розглянутої лексики, яку необхідно передати в перекладі. Таким чином, перекладачеві доводиться або жертвувати колоритом, або глуздом.

Для досягнення адекватності перекладу перекладач часто змушений вдаватися до перекладацьких трансформацій. Серед них є такі, як «конкретизація, тобто заміна слова або словосполучення вихідної мови з більш широким референціальним значенням слова або словосполученням, перекладається з іноземної мови з більш вузьким значенням» [28, с. 210] і генералізація, яка, по суті, є «заміною одиниці вихідної мови, що має більш вузьке значення, одиницею перекладу мови з ширшим значенням» [47, с. 213] останні вважаються найбільш поширеними, що використовуються трансформаціями при передачі українськомовних реалій архітектури і будівництва.

Вживаючи як синонім терміну реалія локалізм і етнографізм, можна змістити лексичне значення реалії і наблизити її до позначення стилістичної характеристики. Локалізм – це слово або вираз, вживання якого обмежене такою-то областю, таким-то містом і яке не відомо в літературному зразку

даної мови. З визначення локалізмів випливає, що ототожнення їх з реаліями звузило б зміст поняття, оскільки в цьому випадку поняття реалії відносилось б лише до дуже незначної групи предметів, що позначають місцеві предмети.

І. Ревзін і В. Розенцвейг разом за А. Мольбланом вживають поняття пробіл або лакуна по відношенню до ситуації звичайної для культури одного народу і відсутньої в іншій. Тобто під пробілом розуміють відсутність еквівалента в іншій мові. Також деякі автори вживають термін «неологізм» в тому ж сенсі, що і «реалія», але в лексикографічному плані. Є. Верещагін і в. Г. Костомаров говорять про неологізми в значенні відповідностей, підшуковуються перекладачем для передачі безеквівалентної лексики. Але в цьому сенсі поняття пробіл і неологізм здаються надмірними. У теорії перекладу вони мають інше значення і не можуть бути ні синонімами, ні ознаками реалій. Іноді реалії ототожнюють з безеквівалентною лексикою.

Так, С. Влахов визначає безеквівалентну лексику як лексичні одиниці, які не мають перекладацьких еквівалентів у мові перекладу. Але статус реалії і безеквівалентної лексики різний, поняття безеквівалентної лексики нам представляється більш широким, ніж поняття реалії. Реалії входять в рамки безеквівалентної лексики. Крім того, якщо будь-яке слово є реалією, то воно буде реалією незалежно від мови, а безеквівалентність встановлюється в рамках даної пари мов. Це доводиться тим фактом, що різні пари мов мають для кожної мови різні словники безеквівалентної лексики. На перший погляд, реалія і термін дуже схожі.

Терміни позначають певні поняття, предмети, явища, в основному це однозначні, позбавлені синонімів слова і словосполучення, часто вони бувають іншомовного походження, серед термінів є і історично обмежені поняття. Все це можна сказати і про реалії, їх межі реалій не визначені строго. Є чимало таких лексичних одиниць, які можна віднести одночасно і до термінів, і до реалій. Деякі лінгвісти навіть використовували в своїх роботах поняття термін – реалія. Але змішувати ці поняття не можна, терміни в основному належать до тих небагатьох мовних одиниць, які мають точні

еквіваленти в мові перекладу, реалії ж входять в клас безеквівалентної лексики, як показано вище.

Архітектурні терміни в основному позбавлені національної своєрідності, так як вони – елементи спеціальних мов науки. Реалія найчастіше пов'язана з художньою літературою та газетною публіцистикою. Зрідка реалії відіграють роль термінів у разі їх вживання в науковому тексті. Реалія належить народу, в мові якого вона була утворена, а термін є надбанням всього людства. Реалія, на відміну від терміна, проникає в інші мови незалежно від ступеня знайомства даного народу з позначається нею явищем або предметом, частіше з художньої літератури або по каналах засобів масової інформації.

Часто реалії перетворюються в запозичені слова, в разі широкого поширення позначаються ними явищ, предметів в культурі іншого народу. Реалії, що отримали міжнародне поширення, зміцнилися в різних культурах, вживаються також широко, як і терміни. Але і в цьому випадку від термінів їх відрізняє перш за все сфера застосування, а також національно-Історичний відтінок. Терміни можуть створюватися штучно для найменування предметів, тоді як реалії в основному – слова, що належать народу і суспільству, що створив їх, пов'язані зі світоглядом даного народу. Г. Чернов підкреслив, що важливою рисою реалій є їх загальноживаність, популярність, знайомість всім або більшості носіїв вихідної мови і, навпаки, незнайомість носіям мови перекладу.

«Неперекладне в перекладі» яскравий приклад, що допомагає відрізнити реалію від терміну: приклад з найменуванням племен і рослин, які є групами, близькими до термінів: анаді, пан'я, муллукурумба – всі ці найменування виглядають типовими реаліями. Але це враження автори вважають обумовленим тільки незвичністю цих слів. Для розрізнення реалій і термінів показник «знайомості» не можна вважати надійним. Якщо врахувати крім вищесказаного легкий перехід реалій в терміни і навпаки, то найбільш надійним засобом розрізнення реалії від терміна слід вважати

місцеву і тимчасову забарвлення, тип літератури, де зустрілося слово, і, звичайно, контекст.

Реалії визначають також як ксенізми. Термін ксенізм-слово грецького походження, сходить до грецького «xenos», що означає гість, чужий, сторонній. В. Ярцева називає ксенізми позначеннями чужих реалій. Таким чином, обсяг цього терміна вужчий, ніж термін реалія, так як він охоплює тільки ті національно-специфічні лексичні одиниці, які називають об'єкти і явища чужої культури, не враховуючи найменування унікальних об'єктів своєї культури.

В. Кабакчі трактує цей термін з позиції теорії міжкультурного спілкування. У його концепції ідіонім виводиться через термін культуронім. Культуроніми – це одиниці мови, закріплені за елементами культури. Залежно від приналежності культуроніма тій чи іншій культурі розрізняються ідіоніми, ксеноніми і поліоніми. Ідіонім – мовна одиниця, закріплена за специфічним елементом культури народу-носія даної мови, а ксенонім мовна одиниця, закріплена за специфічним елементом зовнішньої (іншомовної) культури. Однак ксеноніми включають не тільки реалії, а й фразеологізми, крилаті слова, прислів'я та приказки. Такий підхід істотно розширює обсяг поняття реалії і не прийнятний в теорії перекладу, яка окремо розглядає переклад кожного лексичного явища.

У. Вайнрах вважає, що можна віднести реалії до запозичень в момент їх використання в даній мові. В цьому випадку слову досить бути вжитим одноразово, щоб воно вже вважалось запозиченням. Серед лінгвістів існує думка, що перетворюючись в запозичене слово при багаторазовому повторенні, включаючись в словники запозичує мови, реалія втрачає свій статус. Щоб втратити свій статус, реалія повинна позбутися властивості, що відрізняє її від інших слів, тобто національного або тимчасового колориту. У такому випадку дане твердження можна віднести до реалій, які отримали міжнародне поширення, – інтернаціональним реаліям (грошові одиниці, страви, реалії, пов'язані з державним устроєм). Але, перетворюючись на

запозичене слово, реалія не втрачає національної своєрідності. Наприклад, такі грошові одиниці як долари мають ходіння в усьому світі, не втрачаючи при цьому свого колориту. При запозиченні багато реалій зберігають свою національну своєрідність.

Порівнюючи близькі категорії слів, деякі лінгвісти ототожнюють реалії і імена власні. В. Виноградов і М. Вайсбурд включають імена власні в категорію реалій, інші вчені, наприклад С. Влахов і С. Флорін, розглядають реалії як клас безеквівалентної лексики. Болгарські лінгвісти стверджують, що назви свят, казкових істот можуть бути в різних умовах як реаліями, так і іменами власними. Вони пропонують відносити такі слова до тієї чи іншої групи з урахуванням орфографії. Таким чином, межі між деякими іменами власними і реаліями виявляються досить хиткими. Однак імена власні відрізняються від реалій та інших верств лексики своєю природою. При передачі таких лексичних одиниць на іншу мову в основному зберігається їх первісний звуковий вигляд. Це обумовлюється специфічною семантичною структурою імені власного.

Для передачі апелятивів (що включають взагалі всю лексику) звукова оболонка рідко буває важлива: набагато істотніше передати їх значення, що виражається ними поняття, а це робиться саме шляхом перекладу; при передачі імен власних якраз звукова оболонка набуває першорядну важливість, як вважають В. Гіляровський і Б. Старостін. Це відбувається тому, що імена власні позначають індивідуальні об'єкти безпосередньо, минаючи щабель уявлення або загального поняття (референта).

Резюмуючи досвід вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, які піддають розгляду реалії, підкреслимо наступні особливості цього шару лексики:

1. Реалії являють собою лексичні одиниці, що називають унікальні предмети і явища, характерні для життя, побуту, культури, соціального та історичного розвитку одного народу і чужі іншому народу, тобто є вербальним вираженням специфічних рис національних культур.

2. Перетинаються вони з безеквівалентної лексики: неосвоєні реалії є частиною цього шару лексики, а освоєні словникові реалії не входять до нього.

3. Реалії не мають точних відповідностей в іншій мові і вимагають особливого підходу при перекладі.

4. Ця група лексики характеризуються гнучкістю: не втрачаючи свого статусу, вони можуть одночасно ставитися до кількох лексичних категорій, тобто, одна і та ж реалія може бути і терміном, і ксенізмом, залишаючись при цьому реалією.

Саме визначення поняття реалії містить дві основні проблеми, з якими стикається перекладач при їх передачі. По-перше, це відсутність відповідності в перекладній мові, викликане відсутністю позначається реалією об'єкта (референта) в перекладній мові, а, по-друге, необхідність поряд з семантикою реалії передати її національний та історичний колорит.

Реалії архітектури та будівництва представляють особливу складність при перекладі, так як вони зустрічаються в різноманітній літературі з архітектури, культури та історії народу, яка об'єднує в собі риси наукового і художнього стилю. Багато реалії архітектури та будівництва стоять на кордоні з термінами, що визначає необхідність точної передачі і семантики реалії, і її колориту.

Для досягнення адекватності перекладу перекладач часто змушений вдаватися до перекладацьких трансформацій. Конкретизація, тобто «заміна слова або словосполучення вихідної мови з більш широким референціальним значенням словом або словосполученням переводить мови з більш вузьким значенням» [31, с. 210] і генералізація, яка, по суті, є «заміною одиниці вихідної мови, що має більш вузьке значення, одиницею переводить мови з більш широким значенням» [41, с. 213] вважаються найбільш частотно використовуються трансформаціями при передачі українськомовних реалій архітектури і будівництва.

Висновки до першого розділу

Аналізуючи лексику архітектурних реалій, в процесі аналізу дискурсу архітектури, можна виділили наступні проблеми перекладу з можливими варіантами їх вирішення: немає еквіваленту – слід вдаватися до описового перекладу (використовуємо не «сходи», а «фігурна цегляна кладка»); еквівалент є, але немає повної відповідності функцій предмета, який називає цей термін – перекладаємо за допомогою знайденого еквівалента і даємо пояснення реальних відмінностей (перекладаємо «жертovníк» як «*aram*» і пояснюємо, що у православному храмі для вчинення Євхаристії потрібен не тільки престол – «*mesa del altar*», але і жертovníк, такий же стіл, але розташований в північній частині вівтаря); термін малозрозумілий, необхідно тлумачення – перекладаємо на рівні знакових відпові́дностей, тобто термін вихідної мови іноземної мови перекладемо відповідним терміном мови перекладу, а потім даємо пояснення на мові перекладу («*сусеро*» перекладаємо як «чотирикупність» і пояснюємо, що так називається місце перетинання головного нефа готичного собору з поперечним трансепт).

Крім того, виділили та описали реалії архітектури в англійськомовному дискурсі та їх відтворення в перекладі. У роботах багатьох учених реалії розглядаються як особлива категорія засобів вираження, яка включає слова і словосполучення, які називають предмети, характерні для побуту, культури та історії певного народу і чужі для інших. Дослідники зазначають, що при перекладі реалій потрібен власний підхід, так як вони не мають адекватних відповідників у інших мовах – носіїв національного або культурного колориту. Визначили, що на питання, до якої категорії мовних одиниць відносяться реалії, не існує єдиної думки. Однак, в будь-якому випадку реалії можуть бути виражені окремими словами і

словосполученнями, семантично рівними словам. Можна сказати, що граматична форма реалій як мовних одиниць залежить від їх приналежності до конкретної частини мови і від особливостей граматичного ладу і типу мови.

Втрата колориту і втрата основних характерних особливостей реалії є основним недоліком процесу генералізації при перекладі. Однак, застосування генералізації виправдане в тих випадках, коли точне значення реалії не є настільки значущим в контексті. Більш того, генералізація може бути необхідною в разі виникнення небезпеки спотворення сенсу реалії при перекладі. Проте, основною перевагою генералізації слід вважати стислість і лаконічність даного прийому.

Таким чином, приймаючи до уваги такі фактори, як характер вихідного тексту, роль і значущість реалії у контексті, характер самої реалії, літературні та мовні традиції, а також потенційного читача перекладу, часто перекладач для адекватного перекладу робить вибір на користь конкретизації або генералізації, як найбільш вдалих способів передачі реалій архітектури.

Розділ 2

Способи перекладу реалій дискурсу архітектури

2.1. Міждисциплінарність у перекладі. Типологія прийомів перекладу реалій архітектури в англійськомовному дискурсі

В перекладознавстві, у порівняльному мовознавстві, у лінгвонародознавстві реалії є такими словами, які позначають предмети і явища, пов'язані з культурою, побутом та історією, а також з економікою регіону досліджуваної мови, і при цьому дана група слів відрізняється іноді повністю, іноді частково від слів і лексичних одиниць порівнювальної мови.

У цьому плані деякі вчені ставлять питання щодо визначення та виявлення реалій і хочуть показати, чим відрізняються реалії від інших лексичних одиниць у тексті перекладу. При порівнянні з іншими словами, переклад яких становить труднощі, з такими як терміни, власні імена, звернення, відступу від літературної норми, іншомовні вкраплення, елементи позамовної дійсності і запозичення, виникає необхідність визначення кордону між перерахованими розрядами слів. Тут також слід зазначити, що всі реалії, і в цілому безеквівалентна лексика, не можуть залишатися завжди в тій самій ролі, в якій вони знаходиться на початковому етапі. Як пише О. Іванов, «з плином часу у результаті взаємопроникнення культур (якщо можна так назвати агресивне проникнення англійської мови в інші мови, в тому числі і українська), який відбувається у останні десятиліття, деякі слова, які були колись безеквівалентними, перестають бути такими після їх запозичення» [15, с. 219].

Дослідження в галузі лінгвокультурології, компаративної лінгвістики, етнолінгвістики та інших дисциплін, пов'язаних з національно-культурною специфікою мови, все більше розширюють фокус своєї уваги. Сьогодні вчені все частіше цікавляться «продуктами мовленнєвої діяльності мовної особистості – представника певного етнолінгвокультурного співтовариства»,

тобто мовними маркерами національно-культурної свідомості [32, с. 62]. Найбільш вивченим з точки зору мовних маркерів національно-культурної свідомості виявляється лексичний рівень мови. Це пояснюється тим, що саме лексика мови є головним сховищем значень, в тому числі і культурно обумовлених, саме вона вносить основний обсяг смислового наповнення в спілкування. У той же час лексика, що має національно-культурний зміст, створює найбільші проблеми при сприйнятті усного та писемного мовлення.

Дослідження, що розглядають лексику як носія національно-культурного змісту, не тільки давно зайняли важливе місце в мовознавстві, але і залишаються особливо актуальними сьогодні, у зв'язку з розвитком міжкультурних контактів і необхідністю тісного політичного взаємодії у вирішенні глобальних проблем. Перенесення результатів таких досліджень в полі лінгвістики здійснюється поступово. Труднощі представляють узагальнення концепцій і визначення на їх основі предмета навчання в конкретному освітньому контексті. Необхідні види лексики повинні представляти настільки широке коло способів прояву національно-культурної специфіки слова, наскільки це необхідно для попередження нерозуміння при читанні автентичних англійських текстів.

Очевидно, що розгляду повинні підлягати теорії, що досліджують не саме по собі відображення культури в лексиці, а його значимість для міжкультурної комунікації. Однак почати слід саме з визначення того, яким чином культурний компонент фіксується в значенні слова, тобто, з самої природи досліджуваного феномена культурно-специфічної лексики.

Лінгвокраїнознавча теорія слова отримала розвиток в роботах багатьох дослідників і привела, зокрема, до такого наукового висновку, як існування міжмовних лакун. Лакуни часто виділяються при контрастивному дослідженні лексики. Лакуна являє собою національно-специфічний елемент культури, в якій створено текст. Міжмовні лакуни традиційно розуміються як відсутність будь-якої лексичної одиниці в одній мові при наявності її в іншій мові [31, 45]. Це ті лексеми і стійкі словосполучення досліджуваної мови, які

не можуть бути переведені на рідну мову за допомогою окремої лексеми або стійкого словосполучення.

Теорія національно-культурних стереотипів мовного спілкування містить класифікацію мовних явищ як репрезентантів культури.

Говорячи про стереотипи як про форми поведінки, до них відносять будь-які відносно стійкі, повторювані акти діяльності, службовці засобом передачі соціального досвіду. Відповідно, стереотипізація лежить в основі специфіки поведінки людей одного суспільства: від сім'ї або професійної спільноти до спільноти національного. Як один з найважливіших механізмів пізнання, даний механізм не може не відобразитися на сприйнятті. Національно-культурні ментальні стереотипи проявляються в мовному поведінці. Форма прояву стереотипів в мові надзвичайно різноманітні і немає сумнівів, що лексика, будучи головним носієм значень, також відображає стереотипні уявлення народу про світ.

Таким чином, культурно-специфічна лексика – це лексика певної мови, що позначає на денотативному або конотативному рівні ті елементи даної культури, які не є широко інтернаціонально відомими або універсальними, і включає в себе асоціативні зв'язки відповідно до специфіки національно-культурної картини світу.

Будь-яка культура є невід'ємною складовою сфери проживання людини як істоти соціальної. Здатність орієнтуватися в навколишньому світі, пізнавати його – одне з найважливіших умінь людської особистості. Людина знаходиться в постійній взаємодії з навколишнім світом, збираючи інформацію про нього, тим самим у свідомості людини відбивається навколишня його дійсність. Отримані знання виражаються за допомогою мови. Мова не існує поза людиною, і людина не існує поза мовою. «Мова – це знаряддя пізнання, за допомогою якого людина пізнає світ і культуру, це знаряддя культури: вона формує людину, визначає її поведінку, спосіб життя, світогляд, менталітет, національний характер, ідеологію» [59, с.37].

Незаперечний той факт, що спілкування – не тільки вербальний процес. Воно не можливе без знання умов і культури спілкування, правил етикету, невербальних форм вираження. У своїй книзі «Мова і міжкультурна комунікація» С. Тер-Мінасова пише: «мови повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять цими мовами» [59, с. 34].

Мова як засіб спілкування між людьми, координує їх спільну діяльність знаковим способом в процесі мовної взаємодії людей, в ході якого здійснюється узгодження комунікативних діяльностей на основі ресурсів мовної системи. Мова бере участь не тільки в передачі думки про щось вже пізнане, а й у формуванні нової думки про нове пізнаване явище, процес, предмет тощо. Ця властивість мови проявляється в пізнавальній діяльності людини, тобто мисленні, в динамічному формуванні та поєднанні думок. Мова є основою мислення кожної людини, «яке завжди протікає у вербальних формах, навіть якщо воно досягає надзвичайно високого рівня абстракції» [21, с. 15].

Сутність культури як явища можна сформулювати наступним чином: це специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений в продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і установ, в духовних цінностях, в сукупності відносин людей до природи, між собою і до самих себе.

Цінності однієї національної спільності, відсутні в іншій або істотно відрізняються від них, складають національний соціокультурний фонд, який так чи інакше, знаходить своє відображення в мові. Вивчення соціокультурного фону і лексики, що відображає його, представляється необхідним з метою більш повного і глибокого розуміння оригіналу і відтворення відомостей про ці цінності в перекладі за допомогою мови іншої національної культури. Безеквівалентна лексика найбільш яскраво і наочно ілюструє ідею відображення мовою дійсності. При необхідності мова запозичує слова для вираження понять, властивих для чужого мовного мислення, з чужого мовного середовища [59, с.54].

Соціокультурні відомості, характерні лише для певної нації або національності та відображені в мові певної національної спільноти, В. Виноградов називає фоновою інформацією. Остання включає в себе специфічні факти історії, особливості державного устрою та географічної середовища національної спільноти, характерні предмети матеріальної культури, фольклорні поняття – все те, що в теорії перекладу зазвичай називають реаліями [4, с. 63].

Існує безліч класифікацій реалій в залежності від ознаки, покладеного в основу. Так, З. Р. Прошина пропонує розділити реалії на 4 види: *unique realia* (*balalaika* – балалайка, *matrioshka* – матрьошка); *analogus* (*drug-store* – аптека); *similar realia with different functions* (*cuckoo 's call* – asked for by an American girl to find out how soon she will get married) – крик зозулі – *counted by a Russian to find out how long s/he will live*); *language lacunae of similar notions* (*clover-leaf* – автомобільна розв'язка у вигляді листа конюшини) [46, с. 122].

Н. А. Фененко вважає, що термін реалія має термінологічний недолік, оскільки ним позначається і явище позамовної дійсності (предмет), і його культурний еквівалент (концепт), і засіб номінації цього концепту в мові (лексема або фразеосполучення). Вона пропонує поділ реалій на: R-реалії (від фр. *realite*), що позначають предмет; C-реалії (від англ. «*concept culturel*») або культурний еквівалент; L-реалії, тобто лексеми або фразеосполучення (від англ. «*lexeme*») [51, с. 17].

До числа реалій в лінгвокраїнознавстві відносять ономастичні реалії, що включають в себе: географічні назви (топоніми), особливо мають культурно-історичні асоціації; антропоніми – імена історичних особистостей, персонажів художньої літератури і фольклору; назви творів літератури і мистецтва, історичні факти і події в житті країни, назви державних громадських установ і багато інших.

До реалій відносять слова, що позначаються апелятивної лексикою: географічні терміни, що позначають особливості природного географічного

середовища, флори і фауни; деякі слова (в тому числі загальні терміни), що відносяться до державного устрою, суспільно-політичного життя країни, юриспруденції, військової справи, мистецтва, системи освіти, виробництва і виробничих відносин, побуту, звичаїв і традицій. До числа реалій відносяться також цитати, крилаті слова і вирази (реалії афористичного рівня) [47, с.8].

До реалій у своїх дослідженнях зверталися Е.М. Верещагін і в. г. Костомаров, які оперували термінами «фонові» і «конотативні слова», «безеквівалентна лексика», або «слова з культурним компонентом», розуміючи під ними лексичні одиниці, своєрідна семантика яких відображає особливості вітчизняної культури [34, с. 12-15].

У дослідника країнознавчо-орієнтованої лексики Г. Томахіна, що зіставляв американський варіант англійської мови і українську мову і стоять за ними культури, зустрічаються терміни «денотативні реалії» і «конотативні реалії».

Денотативні реалії, за визначенням Г. Томахіна, – це такі факти мови, які позначають предмети і явища, характерні для даної культури, що не мають відповідностей в культурі, що зіставляється.

Конотативні реалії, на противагу денотативним, позначають предмети, нічим не відрізняються від аналогічних предметів зіставляються культур, але отримали в даній культурі і обслуговуючому її мовою додаткові значення, засновані на культурно-історичних асоціаціях, властивих тільки даній культурі [46, с.83], наприклад, українському слову палець відповідає англійські слова «*finger*», «*toe*». Щоб назвати цей предмет англійською, необхідно уточнити, що мається на увазі.

В. Виноградов називає реаліями всі специфічні факти історії та державного устрою національної спільності, особливості її географічного середовища, характерні предмети побуту минулого і сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття, відносячи їх до класу безеквівалентної лексики.

Крім звичайних реалій, дослідник виділяє «асоціативні реалії», які «знаходять своє матеріалізоване вираження в компонентах значень слів, у відтінках слів, емоційно-експресивних обертонах, у внутрішній словесній формі і т. п., виявляючи інформаційні розбіжності понятійно-подібних слів у порівнюваних мовах» [14, с. 37].

Лексика будь-якої мови утворює систему в силу того, що кожне слово і відповідно кожне поняття займають в ній певне місце, окреслене відносинами до інших слів і понять. Сам характер виокремлення конкретних ланок реального світу, їх угруповання, а також передачі в іншій мові залежить від наявності в мові відповідних найменувань. І в цьому плані в процесі перекладу з однієї мови на іншу цілком природно і закономірно виникає так звана проблема лакуни.

Отже, поняття «реалії» можна характеризувати як мовні одиниці, що позначають елементи «чужої» культури, що мають національне, історичне, місцеве або побутове забарвлення, що не мають еквівалентів в інших мовах і культурах.

Фахівці, що вивчають безеквівалентну лексику, висувають практично однакові пропозиції щодо перекладу культуроспецифічних слів, вони розрізняють тільки переваги в їх використанні. Так, В. Виноградов пропонує наступні способи перекладу слів-реалій: транскрипція (транслітерація), гіпогіперонімічний переклад, уподібнення, перифрастичний (описовий, дескриптивний, експлікативний) переклад і калькування [49, с. 17]. Г. Томахін висуває практично ідентичну класифікацію способів перекладу, не виділяючи гіпо-гіперонімічного перекладу, але пропонуючи трансформаційний або контекстуальний переклад [34, с. 31]. Дослідниця З. Прошина вважає, що реалія в основному передається транскрипцією, транслітерацією і калькуванням. Н. Фененко не пропонує нових способів перекладу, однак пояснює і обґрунтовує вибір способу перекладу в залежності від типу реалії, а отже, і від семантичного і стилістичного навантаження, яке реалія несе в тексті.

Н. Фененко вважає, що механізм перекладу реалій «пов'язаний насамперед із встановленням еквівалентності R – реалій як матеріальних так і культурних концептів [47, с.18].

Такий зв'язок встановлюється шляхом пошуку в англійській культурі свого « денотата, який можна співвіднести з «чужим», використовуючи власні засоби номінації. Передача R-реалій може здійснюватися шляхом уподібнюючого перекладу, спрямованого на пошук у своїй культурі реалії, близької до інокультурної. Введення в іноземну мову «своїх» реалій замість «чужої» типово, наприклад, для розмовної мови.

В. Виноградов говорить, що при цьому способі перекладу уподібнюються слова називають поняття, супідрядні по відношенню до родового поняття, а не підлегле і підпорядковує поняття. Наприклад, *drugstore* – аптека, *afternoon* – вечір [13, с. 25].

Пряме звернення до реалії, близької реципієнту, широко використовується і в оповіданні, що дозволяє зменшити екзотичність тексту і уникнути лакун, пов'язаних з відсутністю у носіїв англійської культури фонових знань, необхідних для розуміння культуро-специфічних лексичних одиниць (КСЛО) [49, с.18].

Г. Д. Томахін схиляється до того, що серйозним недоліком цього способу перекладу реалій є те, що затушовується національна специфіка поняття, наприклад, міськвиконком і англ. *city hall* (мерія, ратуша).

В області суспільно-політичного життя і духовної культури це може призводити до міжкультурної інтерференції: приписування чужому явищу невласливих йому ознак на основі подібності зі знайомим [38, с.34].

Однак Н.А. Фененко пропонує використовувати такі способи перекладу тільки при перекладі розмовної мови, повсякденно-повсякденний характер якої, перешкоджає вживання в ній іншомовних слів.

При цьому неповнота, частковість еквівалентності може компенсуватися в самому тексті твору допомогою контексту, що створює текстовий еквівалент [47, с. 18].

Коли можливості такого роду вичерпані, починається розширення концептосфери культури адресата за допомогою створення в перекладній мові нових с-реалій, відповідних реаліям і породила її культури.

Описовий переклад має ту перевагу, що він виключає неповне розуміння, притаманне транслітерації і калькування, але недолік його в тому, що реалія перекладається не аналогічною за структурою одиницею іншої мови, а розлогим описом.

На думку З. Прошиної, описовий переклад повністю розкриває значення реалії, пояснення може бути зроблено або в коментарях, або в виносках [41, с.124]. Серед труднощів, що виникають при перекладі реалій можна виділити наступні:

- відсутність в перекладній мові відповідності (еквіваленту) через відсутність у носіїв цієї мови позначається реалією об'єкта (референта);
- необхідність, поряд з предметним значенням (семантикою) реалії, передати і колорит (конотацію) – її національне та культурно-історичне забарвлення.

При виборі найбільш підходящого прийому перекладу необхідно враховувати спосіб подачі реалії автором тексту оригіналу і засоби, використовувані ним, щоб довести до свідомості читача її семантичний і конотативний зміст.

Багато архітектурних реалій міцно вкоренилися в повсякденному житті і не потребують перекладу. Вони перейшли в інший пласт лексики-запозичення. Вже нікого не дивує використання таких слів, як маркетинг, аудит, бонус, дилер, менеджер, імпічмент, інавгурація і т.п. процес запозичення – це природний і необхідний процес мовного розвитку, при якому відбувається збагачення словникового складу мови і взаємодія культур, перенесення певних явищ чужорідного середовища на українську ґрунт.

Вивчення запозиченої лексики набуває все більшої актуальності через стрімке проникнення слів іншомовного походження в українську мову в

основному внаслідок екстралінгвістичних факторів: розширення міждержавних контактів, що збільшується потік інформації, зміна в політичній обстановці всередині країни [26, с.47]. Всі зміни в суспільному і політичному житті суспільства, відображаються в мові. Кожне десятиліття вносить в мову нові реалії, які вимагають від перекладача винахідливості та індивідуального підходу, щоб якомога точніше передати їх у своєму перекладі. Проілюструвати національний характер американців можна за допомогою понять, відсутніх в інших культурах і мовах, розглянувши приватні культурні елементи, слова і словосполучення, що не мають еквівалентів за межами англійської мови. Це реалії, які виникли з 40-х по 90-і роки двадцятого століття і ілюструють не тільки зміни в американському, але і в українській суспільстві. Ми можемо простежити, як події в суспільстві відображаються в мові, і культура однієї країни впливає на культуру іншої.

Ці реалії відображають певний період в житті американського суспільства; за класифікацією Г. Томахіна, їх можна віднести до денотативних реалій. В якому б тексті вони не зустрічалися, їх можна перекласти описовим перекладом або транслітерацією з поясненнями в виносках.

Саме визначення поняття реалії містить дві основні проблеми, з якими стикається перекладач при їх передачі. По-перше, це відсутність слова-еквіваленту у перекладі мовою відповідника, викликане відсутністю реалією об'єкта (референта), що позначається в перекладній мові, по-друге, необхідність поряд з семантикою реалії передати її національний та історичний колорит.

2.2. Способи відтворення реалій архітектури в англійськомовному дискурсі та їх відтворення у перекладі

Незважаючи на розбіжність у підходах до проблеми способів відтворення реалій архітектури в англійськомовному дискурсі та їх

відтворення у перекладі, можна виділити групи прийомів, які присутні у всіх авторів і не залежать від мовної пари. В основі систематизації прийомів лежить принцип, запропонований німецьким мовознавцем Х. Шмідтом: «Мовні відносини (формальні і семантичні), між елементами тексту оригіналу та перекладу, і комунікативно-еквівалентні в рамках даного тексту і контексту» [49, с. 23].

Залежно від способу передачі форми і утворення, а також збереження або стирання національного та історичного колориту виділені чотири основних типи передачі реалій:

- 1) типи механічної передачі;
- 2) типи створення нового слова;
- 3) роз'яснюючі типи;
- 4) уподібнюючі типи [23, с. 133].

Розглянемо деякі випадки передачі реалій за допомогою конкретизації значень. Особливо яскравими у реаліях архітектури є гігантські мотиви «гребінця-раковини» в кінці кожного трансепта-проходу, використані Алевізіо [5, с. 99] В даному прикладі українська реалія в значенні декоративної раковини архітектурного елемента була передана англійським словом раковини гребінця «*scallop Shells*», яке позначає раковину гребінця. Дана конкретизація вихідної реалії дозволила точніше передати форму архітектурної деталі при перекладі і надала тексту велику метафоричність і образність. Таким чином, іноземний читач зможе без зусиль представити форму деталі архітектурної.

У цьому прикладі українська реалія «раковина» у значенні декоративного архітектурного елемента була передана англійським словом «*scallop Shells*», яке позначає поняття «раковина гребінця». Така конкретизація вихідної реалії дозволила точніше передати форму архітектурної деталі при перекладі і додала тексту більшу метафоричність та образність. Таким чином, іноземний читач зможе одразу презентувати форму архітектурної деталі.

Прийом генералізації найчастіше застосовується при перекладі з української мови на англійську, що обумовлює частотне використання даного прийому та при передачі україномовних реалій архітектури та будівництва.

Більшість прикладів є дуже схожими і являли собою «чистий» тип генералізації. Розглянемо один з них: стрільниця була тут потрібна, очевидно, для прикриття «сходинок» в тилові дерев'яні ворота фортеці, для прикриття самих цих воріт.

The tower was apparently needed there to protect the entrance to the rear gateway of the fortress, to protect the gateway itself [22, с. 150].

Так, реалія «Стрільниця» в давній архітектурі позначав фортечну вежу з майданчиком для стрільців з луку. Таким чином, при перекладі україномовної реалії словом «*Tower*» основне значення і характерна оборонна функція поняття були втрачені. Однак варто відзначити, що основне призначення такої вежі прояснюється в контексті речення, що виправдовує застосування даного типу трансформацій.

При передачі однієї і тієї ж реалії може існувати кілька різних варіантів її генералізації. Наприклад:

Кліті – це склади з дерев'яними, глиняними і земляними підлогами; наземні, напівземляночні; нерідко з печами-кам'янками в кутах (через що археологи часто житниці приймають за постійне житло) виявлені на Киселівці в Києві (IX–XII ст.), в Бресті (XI–XIII ст.), в Стариці (XIV ст.) та інших містечках.

Store-houses with wooden, clay and earthen floors; built on the ground, half-dug-out-houses, In frequently, with stone stoves in the corners (the reason why archeologists often take granaries for permanent dwellings) were found in Kiselevka, Kiev, (the 9th to 12th centuries), in Brest (the 11th to 13th centuries), in Staritsa (the 14th century) and other small towns [32, с. 138].

В даному прикладі реалія «кліті-склади» зі значенням «комори при хаті або окремо від неї», передається поняттям з більш широким значенням

«*store-houses*». У свою чергу реалія «під-кам'янка», що позначає піч, складену з каменю і не має труби назовні, передається словосполученням «*stone stoves*», яке вказує лише на матеріал української народної печі, але не передає особливостей україномовної реалії (на відміну від англійськомовного поняття «кам'янка», що не має труби назовні).

Однак в тому ж джерелі виявлено й інший варіант перекладу тих же самих реалій. У клітях могли відсидітися сім'ї на час наступу ворогів, для чого в клітях були печі-кам'янки.

The store-rooms or store-houses had stoves, and families could stay there in the time of enemy attacks [22, с. 52]

В даному випадку реалія «кліть» передається двома практично синонімічними поняттями з більш загальними значеннями по відношенню до україномовної реалії. Причому ці два поняття більшою мірою передають значення україномовної реалії, ніж в попередньому випадку, так як «кліть» може позначати не тільки приміщення при хаті, а й окремо розташована будівля.

У свою чергу, реалія «під-кам'янка» передається ще більш загальним поняттям в порівнянні з попереднім прикладом (*stone stoves – stoves*), що позбавляє реалію і найменшої характеристики, залишаючи при перекладі лише функцію опалення та приготування їжі.

Так, наявність декількох варіантів передачі реалії вказує на недостатню впорядкованість даної лексики. Більш того, існування декількох варіантів перекладу в рамках одного тексту є дещо невірним, так як читач повинен представляти певне поняття за певною закріпленою за ним формою для більшого розуміння тексту, а також щоб уникнути плутанини і непорозуміння. Таким чином, можна зробити висновок, що в рамках одного тексту необхідно зберігати прихильність певному варіанту передачі тієї чи іншої реалії. Генералізація також дозволяє замінити кілька реалій одним поняттям з більш широким значенням.

Судячи навіть зі знаменитого плану Києва 1695 р., укріплення всього міста показані як земляні, посилені обрубками, тарасами, городнями і обкладені дерном.

Judging by the famous plan of Kiev of 1695, the fortifications of the whole city are shown to be earthen, reinforced by obrubi, tarasy and gorodny (wooden paling fence), and are turfed [22, c. 144]

В даному випадку «обруби», «тараси» і «городні» були транслітеровані і пояснені родовим поняттям *wooden paling fence*, що дозволило поряд з формою передати і основну функцію поняття. Таким чином, така комплексна трансформація забезпечує передачу їх основного значення і зворотність реалій.

Даний варіант перекладу є досить вдалим, оскільки відмінні риси даних реалій грають другорядну роль при розумінні сенсу даної пропозиції, тому, в даному випадку не існує особливої необхідності роз'яснювати значення всіх трьох реалій. У разі якщо читач буде особливо зацікавлений в даному питанні, транслітеровані варіанти реалій дозволять йому ознайомитися зі специфікою даних понять.

Є ще один приклад, який заслуговує на окрему увагу.

The facades of this monument provide an inventory of ornamental devices applied in Muscovite architecture during the seventeenth century: carved limestone nalichniki in Romanesque or Moorish patterns, limestone window pediments, deeply recessed decorative squares (shirinki), kokoshniki sculpted with perspective arches, limestone pendants (girki) within the entrance arches, attached columns, pilasters, arcading of the cupola drums, arches of every conceivable sort – all subsumed in a color pattern of red with white trim [33, c. 149].

В даному випадку архітектурна деталь «гирька» була передана за допомогою більш загального поняття «*pendants*», що позначає будь-який висячий архітектурний елемент.

Даний варіант перекладу варто визнати доречним, оскільки він передає семантику реалії, причому в досить короткій формі. В даному контексті

реалія, будучи лише частиною цілого ряду, не займає настільки значуще становище, тому, на наш погляд, застосування генералізації цілком виправдано. Більш того, в перекладі також представлений транслітерований варіант реалії, що забезпечує її оборотність і частково передає російський національний колорит.

Найчастіше генералізація супроводжується транслітерованим варіантом україномовної реалії, проте в деяких випадках генералізація може крім цього також супроводжуватися описом або коротким коментарем.

У пряслах закомар виднівся Рай з ангелами, чудовими рослинами, небаченим звіром.

In the pryasla (bays, divided parts of a wall – tr.) of zakomars, one could see heavens with angels, wonderful plants, and unusual animals [2, c. 19].

Так, в даному прикладі «прясла» передаються не тільки за допомогою родового поняття «*bays*», але переклад також супроводжується коротким описом україномовної реалії. На наш погляд, необхідність підключення опису була викликана можливим незнанням значення англійськомовного архітектурного терміну серед більшості читачів.

Однак необхідно звернути увагу, що обидва варіанти передачі україномовної реалії дані в дужках і грають лише роль пояснення, а на першому плані залишається транслітерація, що надає український колорит, який посилюється за рахунок того, що за реалією «*pryasla*» слід ще одна транслітерована реалія «*zakomars*».

Основна небезпека генералізації полягає в надмірному використанні даного типу трансформацій, так як вона може не тільки прати колорит реалії, але і практично повністю позбавляти поняття його характерних особливостей в перекладі. Наприклад:

Ансамблі становили громадські площі братських дворів з приїжджими наказними хатами і караулками, з розташованими поруч слобідськими храмами і стрілецькими кладовищами.

The ensembles were made up of public squares of bratsky dvory (places of meeting of the Streltsy) with syezhie Prikaz izby and guardrooms, with slobody churches and cemetries situated near them [22, c. 439].

Так в даному випадку реалія «Стрілецькі кладовища» передається більш загальним поняттям «*cemetries*», що призводить не тільки до стирання колориту, а й значною мірою втрати основного значення поняття.

Втрата колориту і втрата основних характерних особливостей реалії є основним недоліком процесу генералізації при перекладі. Однак, застосування генералізації виправдане в тих випадках, коли точне значення реалії не є настільки значущим в контексті. Більш того, генералізація може бути необхідною в разі виникнення небезпеки спотворення сенсу реалії при перекладі. Проте, основною перевагою генералізації слід вважати стислість і лаконічність даного прийому.

Є необхідним проаналізувати наступний приклад :

Домінантою ансамблю є дзвіниця, побудована на межі XVIII століття у витіюватому стилі, відомому як «московське бароко» [24, c. 125]

В даному випадку дзвіниця церкви Іоанна Предтечі була передана не відомими і часто використовуються еквівалентами «дзвіниці», а терміном в значенні «окрема будівля». Дійсно, дзвіниця церкви Іоанна Предтечі є окремою, що дозволяє використовувати дану конкретизацію при перекладі.

Однак варто зауважити, що в даному варіанті перекладу відбувається підміна одного колориту іншим, так як Готель «*Campanile*» позначає італійську дзвіницю і в основному вживається в контексті архітектури країни Італії.

Даний варіант перекладу як найбільш вдалий, так як в даному прикладі конкретизація дозволяє домогтися більшої точності при передачі архітектурних особливостей церкви.

Таким чином, незважаючи на досить рідкісне застосування, конкретизація дозволяє досягти більшої образності реалії, а також точніше

передати її семантику. Більш того, конкретизація забезпечує велику стислість і лаконічність реалії в перекладі.

Приєм генералізації найчастіше застосовується при перекладі з української мови на англійську, що обумовлює часте використання даного прийому і при передачі українськомовних реалій архітектури та будівництва.

Більшість з розглянутих нами прикладів були дуже схожі і представляли собою «чистий» тип генералізації. Розглянемо один з них:

Стрільниця була тут потрібна, очевидно, для прикриття сходів в тилові дерев'яні ворота фортеці, для прикриття самих цих воріт.

Башта, мабуть, була потрібна там для захисту входу в задні дерев'яні ворота фортеці, для захисту самих воріт [32, с. 150].

Так, реалія «стрільниця» в давній архітектурі позначає фортечну вежу з майданчиком для стрільців з лука. Таким чином, при перекладі українськомовної реалії словом вежа основне значення і характерна оборонна функція поняття були втрачені. Однак варто відзначити, що основне призначення вежі прояснюється в контексті пропозиції, що виправдовує застосування даного типу трансформацій.

Втрата колориту і втрата основних характерних особливостей реалії є основним недоліком генералізації. Однак, на наш погляд, застосування генералізації виправдане в тих випадках, коли точне значення реалії не є настільки значущим в контексті. Більш того, генералізація може бути необхідна в разі виникнення небезпеки спотворення сенсу реалії при перекладі. Проте, основною перевагою генералізації слід вважати стислість і лаконічність даного прийому. Транслітерація надає перекладу не тільки наліт «іноземності», а й забезпечує оборотність реалії.

Таким чином, беручи до уваги такі фактори, як характер вихідного тексту, роль і значимість реалії в контексті, характер самої реалії, літературні та мовні традиції, а також потенційного читача перекладу, часто перекладач робить вибір на користь конкретизації або генералізації, як найбільш вдалих способів передачі реалій дискурсу архітектури.

Висновки до другого розділу

При перекладі терміну з однієї мови на іншу для перекладача важливі два семантичних аспекти: прямі зв'язки «термін – його іншомовний еквівалент», і ідентифікація, тобто встановлення зв'язку з денотатом за схемою «термін – визначення денотата – іншомовний еквівалент». Успіх перекладача у вузькій сфері може визначатися його знаннями, умінням оперувати термінологією. Вибір найбільш адекватного способу або прийому можливий тільки при знанні еквівалентів обох мов та вмінні виділити з міткою ними денотат з навколишньої дійсності. Особливу проблему при передачі реалій архітектури становить образність розглянутої лексики, яку необхідно передати в перекладі. Перекладачеві доводиться або жертвувати відображенням колориту, або змістом лексичної одиниці.

Для досягнення адекватності перекладу перекладач часто змушений вдаватися до перекладацьких трансформацій. Серед них є такі, як «конкретизація, тобто заміна слова або словосполучення вихідної мови з більш широким референціальним значенням слова або словосполученням, перекладається з іноземної мови з більш вузьким значенням і генералізація, яка, по суті, є заміною одиниці вихідної мови, що має більш вузьке значення, одиницею перекладу мови з ширшим значенням останні вважаються найбільш поширеними, що використовуються трансформаціями при передачі українськомовних реалій архітектури і будівництва.

Втрата колориту і втрата основних характерних особливостей реалії є основним недоліком процесу генералізації при перекладі. Однак, застосування генералізації виправдане в тих випадках, коли точне значення реалії не є настільки значущим в контексті. Більш того, генералізація може бути необхідною в разі виникнення небезпеки спотворення сенсу реалії при перекладі. Проте, основною перевагою генералізації слід вважати стислість і

лаконічність даного прийому. Крім того, слід зазначити частотність використання комплексних трансформацій при передачі реалій, що, на наш погляд, є найбільш вдалим способом подолання основних проблем передачі реалій. Транслітерація надає перекладу не тільки слабо вираженої риси «іноземності», а й забезпечує зворотність перекладу реалії.

Систематизуючи досвід вітчизняних і закордонних лінгвістів, можна зробити висновок про відсутність однакової, загальноприйнятої термінологічної бази для позначення або розмежування реалій слів і реалій речей. При цьому, на відміну від вітчизняної традиції, в зарубіжній традиції реалії частіше стають об'єктом вивчення не лише лінгвістів та перекладачів, але й антропологів і етнографів, що вказує на міждисциплінарний характер цих одиниць.

Виявлено, що у роботах багатьох лінгвістів реалії розглядаються як особлива категорія засобів вираження, яка включає слова і словосполучення, які називають предмети, характерні для побуту, культури та історії певного народу і чужі для інших. Виявлено також, що лексика зовнішньої та внутрішньої побудови культових споруд становить одну з численних вузькоспеціальних областей перекладу. В центрі уваги спеціального перекладу знаходяться терміни та кліше. Успіх перекладача в вузькій сфері може визначатися його знаннями, вмінням оперувати термінологією. Беручи до уваги такі фактори, як характер вихідного тексту, роль і значущість реалії у контексті, характер самої реалії, літературні та мовні традиції, а також потенційного читача перекладу, часто перекладач робить вибір на користь конкретизації або генералізації, як найбільш вдалих способів передачі реалій архітектури.

Висновки

Аналізуючи лексику архітектурних реалій, в процесі аналізу лексики архітектурних споруд можна виділили наступні проблеми перекладу, з можливими варіантами їх вирішення: немає еквіваленту – слід вдаватися до описового перекладу, а потім даємо пояснення на мові перекладу.

У роботах багатьох учених реалії розглядаються як особлива категорія засобів вираження, яка включає слова і словосполучення, які називають предмети, характерні для побуту, культури та історії певного народу і чужі для інших. При перекладі реалій потрібен власний підхід, так як вони не мають адекватних відповідників у інших мовах – носіїв національного або культурного колориту. Визначили, що на питання, до якої категорії мовних одиниць відносяться реалії, не існує єдиної думки. Однак, на думку більшості вчених, в будь-якому випадку реалії можуть бути виражені окремими словами і словосполученнями, семантично рівними словам. Можна сказати, що граматична форма реалій як мовних одиниць залежить від їх приналежності до конкретної частини промови і від особливостей граматичного ладу і типу мови.

Уточнили визначення поняття «реалія» в дискурсі архітектури. Визначили, що втрата колориту і втрата основних характерних особливостей реалії є основним недоліком процесу генералізації при перекладі. Однак, застосування генералізації виправдане в тих випадках, коли точне значення реалії не є настільки значущим в контексті. Більш того, генералізація може бути необхідною в разі виникнення небезпеки спотворення сенсу реалії при перекладі. Проте, основною перевагою генералізації слід вважати стислість і лаконічність даного прийому.

Приймаючи до уваги такі фактори, як характер вихідного тексту, роль і значущість реалії у контексті, характер самої реалії, літературні та мовні традиції, а також потенційного читача перекладу, часто перекладач для

адекватного перекладу робить вибір на користь конкретизації або генералізації, як найбільш вдалих способів передачі реалій архітектури.

Реалії є фактами дійсності соціального, культурного життя окремо взятого народу і в це коло також залучені поняття і слова, що пов'язані з побутом, легендарними особистостями, героями, традиціями, звичаями, а також з історією країни досліджуваної мови.

Лексика зовнішньої та внутрішньої побудови культових споруд становить одну з численних вузькоспеціальних областей перекладу. В центрі уваги спеціального перекладу знаходяться терміни та кліше. Термін – це спеціальне слово, яке використовується, в даному випадку, архітекторами, служителями церкви, перекладачами та гідами. В статті розглянуто тільки категорії слів і термінів, які називають ті елементи зовнішнього та внутрішнього оздоблення культових споруд, без яких взагалі неможливо скільки-небудь глибоке знайомство з культурою іншої країни.

При перекладі терміну з однієї мови на іншу для перекладача важливі два семантичних аспекти: прямі зв'язки «термін – його іншомовний еквівалент», і ідентифікація, тобто встановлення зв'язку з денотатом за схемою «термін – визначення денотата – іншомовний еквівалент». Успіх перекладача у вузькій сфері може визначатися його знаннями, умінням оперувати термінологією. Вибір найбільш адекватного способу або прийому можливий тільки при знанні еквівалентів обох мов та вмінні виділити з міткою ними денотат з навколишньої дійсності. Особливу проблему при передачі реалій архітектури та будівництва становить образність розглянутої лексики, яку необхідно передати в перекладі. Таким чином, перекладачеві доводиться або жертвувати відображенням колориту, або змістом лексичної одиниці.

Для досягнення адекватності перекладу перекладач часто змушений вдаватися до перекладацьких трансформацій. Серед них є такі, як «конкретизація, тобто заміна слова або словосполучення вихідної мови з більш широким референціальним значенням слова або словосполученням,

перекладається з іноземної мови з більш вузьким значенням і генералізація, яка, по суті, є заміною одиниці вихідної мови, що має більш вузьке значення, одиницею перекладу мови з ширшим значенням останні вважаються найбільш поширеними, що використовуються трансформаціями при передачі українськомовних реалій архітектури і будівництва.

Втрата колориту і втрата основних характерних особливостей реалії є основним недоліком процесу генералізації при перекладі. Однак, застосування генералізації виправдане в тих випадках, коли точне значення реалії не є настільки значущим в контексті. Більш того, генералізація може бути необхідною в разі виникнення небезпеки спотворення сенсу реалії при перекладі. Проте, основною перевагою генералізації слід вважати стислість і лаконічність даного прийому. Крім того, слід зазначити частотність використання комплексних трансформацій при передачі реалій, що, на наш погляд, є найбільш вдалим способом подолання основних проблем передачі реалій. Транслітерація надає перекладу не тільки слабо вираженої риси «іноземності», а й забезпечує зворотність перекладу реалії.

У роботах багатьох лінгвістів реалії розглядаються як особлива категорія засобів вираження, яка включає слова і словосполучення, які називають предмети, характерні для побуту, культури та історії певного народу і чужі для інших. Виявлено також, що лексика зовнішньої та внутрішньої побудови культових споруд становить одну з численних вузькоспеціальних областей перекладу. В центрі уваги спеціального перекладу знаходяться терміни та кліше. Успіх перекладача в вузькій сфері може визначатися його знаннями, вмінням оперувати термінологією. Беручи до уваги такі фактори, як характер вихідного тексту, роль і значущість реалії у контексті, характер самої реалії, літературні та мовні традиції, а також потенційного читача перекладу, часто перекладач робить вибір на користь конкретизації або генералізації, як найбільш вдалих способів передачі реалій дискурсу архітектури.

Список використаних джерел

1. Алексеева М. Л. К проблеме типологии приемов передачи реалий *Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета*. 2009.- № 1. С. 14-18.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 2016. 896 с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М. : Прогресс, Универс, 2004. 616 с.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 240 с.
5. Бодрова-Гоженмос Т. И. Интерпретативная теория перевода: основные положения, понятия и дефиниции *Социокультурные проблемы перевода* : Воронеж, 2006. вып. 7, ч. 1.
6. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике. Москва : КомКнига, 2007., 288 с.
7. Вайсбурд М. Л. Реалии как элемент страноведения. Москва : 2015. № 3.
8. Вежбицкая А. С. Понимание культур через посредство ключевых слов Семантические универсалии и описание языков. Москва : 2009.
9. Ветряная мельница Д. Фишера – динамическая архитектура URL: <http://architektonika.ru> (дата звернення: 10.04.2020).
10. Витрувий Марк Поллион. Об архитектуре. Десять книг. Санкт-Петербург : ЭКГИЗ, 2011.
11. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. Москва : 2016. 448 с.
12. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва : Лабиринт, 1999. 352 с.
13. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Москва : Прогресс, 2008. 704 с.
14. Гак В. Г. Типология контекстуальных языковых преобразований при переводе *Дискурс и перевод*. Москва : 2013. 260 с.

15. Гарбовский Н. К. Теория перевода. Москва : 2016. 544 с.
16. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма. Москва : Стройиздат, 2013. 137 с.
17. Добрицына И. А. Нелинейная парадигма в архитектуре 90-х годов XX века. *Вопросы теории архитектуры. Архитектурное сознание XX-XXI веков: разломы и переходы*. Москва : Эдиториал, 2001. 206 с.
18. Добрицына И. А. От постмодернизма – к нелинейной архитектуре: Архитектура в контексте современной философии и науки. М.: Прогресс-Традиция, 2004. 416 с.
19. Егер Г. Коммуникативная и функциональная эквивалентность *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва. 2009. 212 с.
20. Железняк О. Е. Пространство осознания современного города: реальность и метафизика. *Вопросы теории архитектуры. Архитектурное сознание XX-XXI веков: разломы и переходы*. Москва : Эдиториал, 2011. 254 с.
21. Заварихин С. П. Русская архитектурная критика. Санкт-Петербург : Издательство СПбГУ, 2012. 224 с.
22. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. Москва : Гнозис, 2012. 543 с.
23. Казакова Е.В., Фролова О.В. Онимы как элемент дискурса строительства и архитектуры. *Вестник МГСУ*. 2010. №4-5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/onimy-kak-element-diskursa-stroitelstva-i-arhitektury> (дата звернения: 10.04.2020).
24. Кашкин В. Б. Основы теории коммуникации: Краткий курс. М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. 256 с.
25. Клец В.А. Стивен Холл. Киасма как центр феноменологической архитектуры // *Современные научные исследования и инновации*. 2013. № 5. URL: <http://web.snauka.ru/issues/2013/05/23981> (дата звернения: 10.04.2020).
26. Кожевникова Т. А. Конкретизация и генерализация при передаче русскоязычных реалий архитектуры на английский язык. *Научное*

сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 12. URL: <https://sibac.info//archive/humanities/12.pdf> (дата звернения: 10.04.2020)

27. Козодаева Н. Феноменология архитектурной формы. URL: <http://analiculturolog.ru/route/route.php?journal> (дата звернения: 10.04.2020).

28. Кокаревич М. Н. Философский и архитектурный дискурсы в культуре *Вестн. Томского государственного университета 2019. № 440.* URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofskiy-i-arhitekturnyy-diskursy-v-kulture> (дата звернения: 10.04.2020)

29. Комиссаров В. Н. Лингвистическое переводоведение в России. М., 2014. 184 с.

30. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Издательство Гнозис, 2014. 375с.

31. Кретов А. А. Лингвистическая теория реалии *Вестник Воронеж. гос.ун-та. Сер.: Лингвистика и межкультурная коммуникация.* 2013. № 1.

32. Лиликович О. С. Историко-культурные реалии в художественном контексте (на материале романа Э. Мендосы «Город чудес») *Вестник РУДН. Сер. : Теория языка. Семиотика. Семантика.* 2016. № 3.

33. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. Энциклопедия, 2015. 732 с.

34. Лотман Ю. М. Слово и язык в культуре. Москва : Просвещение, 2009. 92 с.

35. Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком? Москва : 2014. 176 с.

36. Мокеев Г. Я. Русская цивилизация в памятниках культуры и градостроительства. Москва : Институт русской цивилизации, 2012. 480 с.

37. Мосиенко Л. В. Лингвокультурологическая проблема классификации реалий *Вестник Оренбург. гос. ун-та. Сер. : Гуманитарные науки.* 2005. – № 11.

38. Небоскреб Форстера в Нью-Йорке URL: <http://www.archi.ru/fomm> (дата звернення: 10.04.2020)
39. Нелюбин Б. Почему общество равнодушно к архитектуре? URL: <http://www.archjournal.ru> (дата звернення: 10.04.2020).
40. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики. СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2015. 437с.
41. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка под ред. Т.Ф. Ефремовой. Москва :Русский язык, 2016. 536 с.
42. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва. 2009. 240 с.
43. Павлов Н. Л. Алтарь. Ступа. Храм. Архаическое мироздание в архитектуре индоевропейцев. Москва : ОЛМА-ПРЕСС. 2014.
44. Панофски Э. Готическая архитектура и схоластика. СПб. : Азбука, 2014. 336 с.
45. Плужников В.И. Термины российского архитектурного наследия / Словарь-гlossарий. Москва : Искусство, 2014. 160 с.
46. Потебня А. А. Из записок по теории словесности: Теоретическая поэтика. Москва : Высшая школа. 2012. 344 с.
47. Пучков М. Искусственное и естественное в архитектуре: концепции и реальность URL: <http://mmj.ru> (дата звернення: 10.04.2020).
48. Раздубев, А.В., Алимуратов, О.А. Опыт когнитивного моделирования и лексико-графирования английского подъязыка нанотехнологий // Известия Южного федерального университета., 2014.
49. Реформатский Л.А. Введение в языковедение. Москва : Просвещение, 2012. 531с.
50. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика Москва, 2014.
51. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва : Лабиринт, 2004. 320 с.

52. Соболев Л. Н. Пособие по переводу с русского языка на французский. Москва : Изд. лит. на иностр. яз., 2012. 412 с.
53. Согоян Н. Ш. Иллюстрированный словарь архитектурных терминов и понятий. Москва : Архитектура-С, 2006. 384 с.
54. Соне-Фредериксен М. Органическая архитектура *Архитектура. Строительство. Дизайн*. 2006. № 2.
55. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного /под ред. Реформатского А. А. Москва : Наука, 2009. 366с.
56. Симоненко М. А. Архитектурный дискурс vs. дискурс архитектуры *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2008. № 82-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/arhitekturnyy-diskurs-vs-diskurs-arhitektury> (дата звернения: 10.04.2020).
57. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : МГУ, 2014.
58. Толковый переводоведческий словарь. Москва : Флинта : Наука. 2015.
59. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : Москва : 2015. 416 с.
60. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва : Высшая школа. 2015.
61. Фененко Н. А. Лингвистический статус термина реалия *Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 2, ч. 1.
62. Фененко Н. А. Язык реалий и реалии языка Воронеж : ВГУ, 2016. 139 с.
63. Шелест Д. Реальность будущего *Архитектура. Строительство. Дизайн*. 2007. № 6 URL: <http://www.archjournal.ru> (дата звернения: 10.04.2020).
64. Юсупов Э. С. Словарь терминов архитектуры. СПб. : 2015. – 432 с.